

УДК 343.1:351.85(477)

А.В. Гресь,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, ОНП «Право»,
Спеціальність 081 Право Харківського
національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
[https:// orcid.org 0000-0002-9830-7195](https://orcid.org/0000-0002-9830-7195)

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Анотація. Метою статті є розкриття поняття «обмежувальних заходів» через призму кримінального законодавства, дієвість застосування вказаних заходів з метою забезпечення потерпілих від повторної травматизації, а також судова практика призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством в розрізі дискреційних повноважень суду щодо права, а не обов'язку застосування обмежувальних заходів.

Вказана стаття, окрім розкриття законодавчо закріплених випадків застосування обмежувальних заходів, орієнтована на практичну площину їх використання у судовій практиці. Зокрема, автором проаналізовано рішення судів щодо одночасного призначення обмежувальних заходів з покаранням до осіб, які вчинили домашнє насильство. Автором акцентовано увагу, що у переважній більшості потерпілими або стороною обвинувачення оскаржуються рішення суддів першої інстанції щодо незастосування або неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність. Зокрема, у рішенні апеляційних судів констатовано застосування місцевими судами норм кримінального законодавства, які втратили чинність, або «плутанини» у правових нормах, які мають різну правову природу і наслідки у посиланні на ст. ст. 75, 76 та 91-1 КК України. Крім того, виокремлено зарубіжний досвід у застосуванні обмежувальних заходів до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.

Автором зроблене висновок, що застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, є необхідними та вкрай важливими, оскільки є не тільки міцним підґрунтям для захисту прав потерпілих, але й сприятимуть мінімізації та викоріненню маргінальних та антисоціальних проявів у засуджених.

Ключові слова: потерпілий, свідок, насильство, домашнє насильство, психологічне насильство, економічне насильство, фізичне насильство, форми домашнього насильства, обмежувальні заходи, кримінальне провадження, кримінальні правопорушення проти здоров'я, психологічна залежність, покарання, об'єкт кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. З ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі-Стамбульська конвенція) Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання, спрямовані на забезпечення належного захисту постраждалих осіб, та позитивного обов'язку держави щодо вжиття необхідних заходів, які покликані обмежити можливості кривдника будь-яким чином продовжувати протиправні дії.

Незважаючи на те, що ст. 53 Стамбульської конвенції встановлює обов'язок держави «вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для усіх жертв насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції» [1], актуальним постає питання щодо застосування обмежувальних заходів в рамках національного законодавства, а також щодо практики їх виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню заходів кримінально-правового характеру присвячено праці В.К. Грищука, О.О. Дудорова, О.В. Козаченка, М.І. Панова, М.І. Хавронюка. Обмежувальні заходи розглядаються як важливий інструмент превентивного захисту, зокрема Р.Р. Аппазов аналізує їх сутність, класифікацію та проблеми практичного застосування, О.В. Козаченко визначає місце цих заходів у системі кримінально-правового впливу, а В. Ліпіна наголошує на недоліках правозастосування. Ю.М. Пліш деталізує їх кримінально-правову характеристику, тоді як Л.Г. Остапчук проводить порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду [2].

Мета статті. Метою статті є розкриття поняття «обмежувальних заходів» через призму кримінального законодавства, та аналіз судової практики як позитивного обов'язку держави у забезпеченні їх застосуванні та належного виконання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 11 Директиви ЄС 2024/1385 Європейського парламенту та Ради ЄС про протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству від 14.05.2024, домашнє насильство – серйозна соціальна проблема, яка часто залишається прихованою. Це може призвести до серйозної психологічної та фізичної травми з тяжкими наслідками для особистого та професійного життя постраждалих, тому що правопорушник, як правило, є особою, яку постраждала особа знає і якій мала б довіряти [3].

Згідно з ч. 1 ст. 49 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження [1].

З метою захисту прав потерпілих від домашнього насильства законодавцем у ст. 91-1 КК України визначено підстави і перелік обмежувальних заходів, які застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Вказана законодавча норма кореспондується з приписами міжнародного законодавства, та є своєрідним заходом кримінально-правового захисту відмінного від покарання.

Стаття 91-1 КК України чітко визначає, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів [4]. В такому випадку постає логічне запитання, саме вказана можливість, а не обов'язок застосування обмежувальних заходів є дискрецією суду або обов'язком сторони обвинувачення «спонукати» до їх застосування. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 56 Стамбульської Конвенції сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів потерпілих, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження, зокрема шляхом забезпечення їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та свідків від погроз, помсти та повторної віктимізації [1].

Аналізуючи судові рішення щодо застосування обмежувальних заходів, автор приходить до висновку, що в деяких випадках судді не тільки не застосовують положення ст. 91-1 КК України, але й невірно застосовують закон про кримінальну відповідальність у злочинах, пов'язаних з домашнім насильством.

Так, вироком Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 22 серпня 2023 року ОСОБА_7 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та призначено покарання у виді обмеження волі строком на 2 роки 1 місяць та за сукупністю вироків, призначено покарання у виді обмеження волі строком на 2 роки 2 місяця. Разом з цим, суд при призначенні покарання, враховуючи ту обставину, що ОСОБА_7 протягом 8 місяців 10 разів притягався до адміністративної відповідальності за ст.173-2 КУпАП за насилля в сім'ї відносно своєї дружини та неповнолітнього сина, внаслідок чого потерпіла ОСОБА_10 перебуває в пролонгованій ситуації стресу, а неповнолітній потерпілий ОСОБА_9 отримав психотравму, в інтересах потерпілих до обвинуваченого не були застосовані обмежувальні заходи. Не погоджуючись з вказаним рішенням суду, прокурором було подано апеляційну скаргу у зв'язку з неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, відповідно до якої наголошувалось застосування відповідно до ст.91-1 КК України обмежувальних заходів до обвинуваченого. За результатами розгляду апеляційну скаргу було задоволено та до обвинуваченого застосовано обмежувальні заходи у виді обмеження спілкування з дитиною; заборони листування,

телефонних переговорів з дружиною та сином, які постраждали від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб строком на 3 місяці [5].

Аналогічна ситуація щодо не застосування ст. 91-1 КК України при призначенні покарання міститься у судовій справі № 728/2859/24. Суд першої інстанції встановив, ОСОБА_8, в період часу з 27.12.2023 року по 07.08.2024 року, умисно, систематично, не маючи підґрунтя, вчиняв психологічне та фізичне насильство відносно своєї колишньої дружини ОСОБА_9, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя останньої. ОСОБА_8 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України і призначено йому покарання у виді 240 (двохсот сорока) годин громадських робіт. Однак тільки за апеляційною скаргою прокурора на підставі п.5 ч.1 ст. 91-1 КК України до ОСОБА_8 застосовано обмежувальний захід з покладенням обов'язку щодо проходження програми для кривдників строком на 3 (три) місяці. Крім того, у вказаному судовому рішенні колегія суддів враховувала, що захист від домашнього насильства є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням, вирішення якого носить важливий характер, оскільки домашнє насильство починається з «незначних дрібниць», а потерпілим від нього здебільшого стають жінки та діти [6].

Досить цікавим є вирок Менського районного суду Чернігівської області від 19 березня 2025 року, за яким ОСОБА_8 засуджений за ст. 126-1 КК України, із застосуванням ст. 69 КК України, до покарання у виді штрафу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів громадян, що становить 1700 гривень. На підставі ч. 2 ст. 76 КК України застосовано до ОСОБА_8 обмежувальний захід, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, направлено його для проходження програми для кривдників строком на 2 місяці. Контроль за поведінкою засудженого покладений на органи пробації за місцем його проживання. Однак, застосована судом першої інстанції стаття 76 КК України передбачає обов'язки, які покладаються судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. У той же час, вироком Менського районного суду від 19.03.2025 року ОСОБА_8 засуджено до основного покарання у виді штрафу. Відтак, судом не обґрунтовано застосовано одні положення замість інших, що мають різну правову природу та наслідки. Окрім того, вироком суду контроль за поведінкою засудженого покладений на орган пробації за місцем його проживання. В ухвалі Чернігівського апеляційного суду колегією суддів на вказаний вирок констатовано, що з урахуванням змін, які були внесені Законом України від 13 липня 2023 року №3233-ІХ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального Кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» та яким частину четверту ст. 91-1 КК України виключено, приходиться до висновку про безпідставне посилення у вирок

суду на положення ч.2 ст. 76 КК України при визначенні обмежувального заходу та покладення контролю за поведінкою засудженого на орган пробації, оскільки така норма була виключена вказаним вище Законом. Отже, суд застосував закон, який втратив чинність на момент постановлення вироку, тобто застосував закон, який не підлягає застосуванню [7].

Подібне неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність висвітлено в ухвалі Чернігівського апеляційного суду від 30.07.2025. Зокрема, вироком ОСОБА_8 засуджений за ст. 126-1 КК України до покарання у виді громадських робіт на строк 240 годин. Відповідно до ст. 91-1 КК України додатково до ОСОБА_8 застосований обмежувальний захід у виді направлення для проходження програми для кривдників строком на 3 місяці, з покладенням на нього обов'язку виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою «Подолання домашнього насильства». Вказує на те, що покладення на засудженого обов'язку виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою «Подолання домашнього насильства», передбачено положеннями п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України, яка в свою чергу, передбачає обов'язки, які покладаються судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Однак, вироком Сновського районного суду ОСОБА_8 засуджений до основного виду покарання у виді громадських робіт. Таким чином, суд сплутав правову природу двох суміжних, однак, не однакових за правовими наслідками норм, передбачених ст. 76 КК України та ст. 91-1 цього Кодексу. За наявності такої конкуренції норм перевага повинна надаватися саме спеціальній нормі, з огляду на те, що обмежувальні заходи застосовуються на строк від 1 до 3 місяців, з можливістю їх продовження, але не більше 12 місяців, що на відміну від строку дотримання обов'язків, передбачених ст. 76 КК України (від 1 до 3 років), пом'якшує становище обвинуваченого. Крім того, перелік обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, на відміну від обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, є значно ширшим, а за своєю природою конкретні та специфічні у перспективі виправлення обвинуваченого та попередження вчинення ним повторного кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством. Обмежувальні заходи, внаслідок своєї універсальності, застосовуються одночасно з призначенням покарання, яке необхідно відбувати реально, а також коли обвинувачений від кримінальної відповідальності та від відбування покарання. В той же час, обов'язки, передбачені ч. ч. 1-3 ст. 76 КК України, застосовуються лише при звільненні від відбування з випробуванням. Таким чином, суд застосував норму закону щодо здійснення контролю, які на час ухвалення оскаржуваного рішення втратили свою чинність. Навівши у мотивувальній частині вироку посилання про контроль за виконанням обов'язку органом пробації і не зазначивши у резолютивній частині вироку такого чи іншого порядку виконання програми, суд першої інстанції допустив неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність [8].

Якщо взяти до уваги зарубіжний досвід у застосуванні обмежувальних заходів, то слід виокремити наступне. Так у США до законодавства введено заборону на користування зброєю для осіб, які вчиняють домашнє насильство, ця заборона отримала назву «поправка Лаутенберга» - «Заборона володіння зброєю для осіб, засуджених за вчинення домашнього насильства», що обмежує доступ до вогнепальної зброї особам, за вчинення домашнього насильства. Ця заборона названа – поправкою Лаутенберга на честь свого автора, сенатора Френка Лаутенберга, який запропонував ввести дану поправку після рішення Апеляційного суду дев'ятого округу Сполучених Штатів у справі про недостатнє виконання положень закону про домашнє насильство. У будь-якій формі домашнє насильство засуджується Бельгією. Законодавча база Бельгії містить окремий закон – Закон від 15 травня 2012 року про тимчасову заборону на проживання у разі вчинення домашнього насильства. Цей закон запроваджує тимчасову заборону на проживання (або «короткострокову заборону») у разі вчинення особою домашнього насильства. Згідно з цим актом, прокурор може видати розпорядження про тимчасову заборону особи на проживання, якщо існує серйозна та безпосередня загроза безпеці однієї чи кількох осіб, які проживають у цьому ж помешканні (партнера чи дітей). Така заборона тягне за собою заборону контактувати з особами, на яких поширюється дія наказу. Заборонний припис може застосовуватися прокурором на максимальний термін 14 днів, починаючи з моменту повідомлення відповідної особи. Протягом цього 14-денного періоду має бути проведено слухання, під час якого сімейний суд вирішить скасувати заборону або продовжити її максимум на три місяці. Невиконання припису тягне за собою застосування кримінальної відповідальності [9, с. 488].

Висновки. Протидія та запобігання домашньому насильству залишається актуальним та надзвичайно важливим питанням для вирішення. На думку автора, суди при розгляді справ, пов'язаних з домашнім насильством, мають напрацьовувати єдиний обов'язковий підхід у застосуванні обмежувальних заходів з метою гарантування постраждалим особам безпеку та захист, орієнтуючись на міжнародні зобов'язання. Систематичне, виважене та мотивоване застосування обмежувальних заходів до кривдників є одним із індикаторів реалізації державної політики, спрямованої на нетерпиме ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства.

Література

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text 2. Войтюк М.І. Обмежувальні заходи як інструмент правового захисту. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 46/2025, стор. 145-154. 3. Директиви ЄС 2024/1385 Європейського парламенту та Ради ЄС про протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству від 14.05.2024

<https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Dyrektyva.pdf> 4. Кримінальний кодекс України від 01.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> 5. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 22 серпня 2023 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127635059>. 6. Вирок Чернігівського апеляційного суду від 04.07.2025 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128622840> 7. Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 19 березня 2025 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127635059> 8. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 30.07.2025 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129175536> 9. Остапчук Л.Г. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: національний та зарубіжний ДОСвід. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С.485–489. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/89.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.87>

RESTRICTIVE MEASURES AS A CRIMINAL-LEGAL METHOD OF PROTECTING VICTIMS FROM DOMESTIC VIOLENCE: THEORETICAL ASPECTS AND JUDICIAL PRACTICE

A. Hres

Annotation. The purpose of the article is to reveal the concept of "restrictive measures" through the prism of criminal law, the effectiveness of the application of these measures to protect victims from re-traumatization, as well as the judicial practice of imposing punishment for criminal offenses related to domestic violence in the context of the court's discretionary powers regarding the right, not the obligation, to apply restrictive measures.

The author emphasizes that with the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (hereinafter referred to as the Istanbul Convention), Ukraine assumed international obligations aimed at ensuring adequate protection of victims and the positive obligation of the state to take necessary measures designed to limit the perpetrator's ability to continue unlawful actions in any way. The article, in addition to revealing the legally established cases for the use of restrictive measures, also focuses on their practical application in judicial practice. In particular, the author analyzes court decisions on the simultaneous imposition of restrictive measures with punishment for persons who committed domestic violence. The author emphasizes that, in the vast majority of cases, victims or the prosecution appeal the decisions of first-instance judges regarding the non-application or incorrect application of the law of Ukraine on criminal liability. In particular, the appellate courts' decision stated the application by local courts of criminal legislation norms that have lost their validity, or "confusion" in applying legal norms of a different nature and consequences, in reference to Articles 75, 76, and 91-1 of the Criminal Code of Ukraine. In addition, foreign experience in applying restrictive measures to persons who have committed criminal offenses related to domestic violence is highlighted.

The author concluded that the application of restrictive measures to persons who have committed criminal offenses related to domestic violence is necessary and extremely important, as it not only provides a solid basis for protecting the rights of victims, but will also contribute to the minimization and eradication of marginal and antisocial manifestations in convicts.

Key words: victim, witness, violence, domestic violence, psychological violence, economic violence, physical violence, forms of domestic violence, restrictive measures, criminal proceedings, criminal offences against health, psychological dependence, punishment, object of a criminal offence.